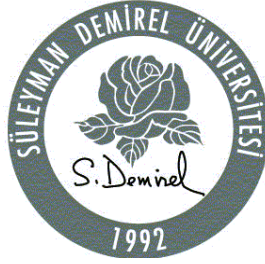

ISSN 1300-9672

**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

**Review of the Faculty of Divinity
University of Süleyman Demirel**

H a k e m l i D e r g i

Yıl (Year): 2004/2

Sayı (Number): 13

Derginin Sahibi (Owner of the Journal)

Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU (Dekan)

Derginin Editörü (Editor of the Journal)

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY

Fakülte Yayın Kurulu (Faculty Editorial Board)

Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU

Prof. Dr. İsmail YAKIT

Prof. Dr. Talat SAKALLI

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY

Prof. Dr. M. Saffet SARIKAYA

Doç. Dr. Kemal SÖZEN

Doç. Dr. Talip TÜRÇAN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet YILDIRIM

Dizgi (Composition)

SDÜ İlahiyat Fakültesi

Kapak (Covering)

SDÜ Basın ve Halkla İlişkiler

Baskı (Pirinting)

Ali ÇOLAK

SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergidir ve yılda iki defa yayımlanır. Dergi, *MLA Directory of Periodicals* ile *MLA Master List of Periodicals'a* kayıtlı olup, *MLA International Bibliography* adlı uluslararası indeks tarafından taranmaktadır.

Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

©İlahiyat Fakültesi Isparta-2005

İsteme Adresi (Communication Adress)

SDÜ İlahiyat Fakültesi 32260 ISPARTA

Tlf: 0 246 237 10 61 Fax: 0 246 237 10 58

1796 TARİHLİ EHL-İ HİREF DEFTERİNE GÖRE OSMANLI SARAY SANATKARLARI

Yrd. Doç. Dr. Bahattin YAMAN*
Arş. Gör. Dr. M. Sadık AKDEMİR**

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde sanat faaliyetlerinin üç koldan yürütüldüğü görülmektedir. Bunlar saray için üretim yapan sanat teşkilatı (saray ehl-i hiref), ordunun ihtiyacı için üretim yapan sanat teşkilatı ve serbest üretim yapan sanatkarlardır. Osmanlı sarayında çalışan ehl-i hiref teşkilatına ait birçok defter vardır. Kırktan fazla sanatkar grubunun yer aldığı defterlere, gruplarda çalışan sanatkarlar ve aldıkları yevmiyeler kaydedilmiştir. Her bir defter üç aylık süreyi kapsamaktadır. 1796 tarihli defter Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde D 9614/13 numaraya kayıtlı bulunmaktadır. Kırk altı sanat grubunun yer aldığı deftere 230 sanatkar kayıtlıdır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Saray, Sanat, Eh-i Hiref, Teşkilat

ABSTARCT

The Ottoman Palace Artisans in Ehl-i Hiref Register Dated 1796

The art activities of Ottoman State were carried out from three branches. These branches were Ottoman Palace Artisans who produced for Palace and the artisans who produced for army and the artists who produced for people. There are many registers for palace artists. These registers inform us about forty art groups and pays of artists who worked in organizations. Each register contains the pays of three months. The register dated 1796 is registered to number of D 9614/13 in Topkapi Palace Archive. There are 230 artists and their pay in the register that includes forty six art group.

Keywords: Ottoman, Palace, Art, Ahl-i Hiraf, Organization

* SDÜ İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

** SDÜ İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

A. GİRİŞ

Ehl-i hiref Arapça kökenli iki kelimedenden oluşmaktadır. Ehl aile, akraba, aşiret gibi anlamlara gelirken, hiref kelimesi hırfe kelimesinin çoğulu olup meslekler, sanatlar, adetler gibi anlamlara gelir. Ehl-i hirefi özellikle küçük el sanatlarıyla uğraşan kimseler olarak tanımlamak mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde sanat faaliyetlerinin üç koldan yürütüldüğü görülmektedir. Bunlar, saray için üretim yapan sanat teşkilatı (saray ehl-i hiref), ordunun ihtiyacı için üretim yapan sanat teşkilatı ve serbest üretim yapan sanatkarlardır. Serbest meslek kuruluşlarını gerek narh defterlerinde¹ gerekse seyahatnamelerde² ayrıntılı şekilde görmekteyiz. Yeniçeri ehl-i hirefinin ürettikleri daha çok ordunun ihtiyacına yöneliktir. Bunlar Ağakapısı kârhanesi de denilen Ağakapısı'ndaki imalathanede çalışırdı.³

Osmanlı sarayında çalışan ehl-i hiref teşkilatına ait birçok defter vardır. Genellikle siyakat yazı ve rakamlarla kaleme alınan defterlerin erken dönemlerine ait olanları Topkapı Sarayı Müzesinde, XVIII. yüzyıla ait defterler ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer almaktadır. Bu defterlerin bilinen en eski tarihli Uzunçarşılı'nın da bir makale olarak yayınladığı⁴ Rebiülahir 932 (Ocak 1526) tarihli defterdir.

Ehl-i hiref teşkilatının içerisinde kendi sanat grubunda başarılı olamayanlar veya bir başka sanatta yeteneği olanlar, "Ser Hazîne-i Enderûn" arzı ile başka sanat grubuna nakledilirlerdi. Ehl-i hirefin tayin emirleri, ruûsları, zamları, yükseltilmeleri, gedikleri, nakilleri ve

¹ Bkz. Yaşar YÜCEL, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurluk Tarihine Dair Bir Kaynak Esar Defteri (1640 Tarihli)*, Ankara 1992, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

² Bkz. Evliya ÇELEBİ, *Seyahatname* (Türkçesi: Zuhuri Danışman), İstanbul 1971, Cilt I.

³ Ahmet KALA, "Esnaf" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XI, s. 424.

⁴ Bkz. İ. H. UZUNÇARŞILI, "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkarlar) Defterleri" *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, Ankara 1986, Türk Tarih Kurumu Yayınları, S 15, c. XI, s. 23-76.

diğer resmi işlemleri bağılı bulundukları kalemlerdeki defterlere geçilir ve ellerine tezkereleri verilirdi.⁵

Hazinedar başının emrinde⁶ olan teşkilata başlangıçta devşirme kişiler alınırken sonraları usul kaldırılmış kabiliyetli normal vatandaşlar da alınmaya başlanmıştır.⁷

Bölükte yer alan sanatçıların sayısına göre hiyerarşide yeni mevkiler oluşmaktadır. 1005 h (1596 m) tarihli defterde, 129 sanatkarın bulunduğu nakkaşlar bölümünde hiyerarşi şöyledir: Sernakkaş, Kethüdâ, Serbölük, Seroda-i evvel, Seroda-i sâni, Nakkaş, Şâkirdan-ı nakkâşan⁸. Sayılar azaldığında serbölük ve seroda makamları bulunmaz. XVIII. yy ehl-i hiref teşkilatında şâkirdan sınıfına da yer verilmez. Bu dönemde bölük içersinde mevki sıralaması şöyledir: Ser, kethüda ve diğerleri.

Ehl-i hiref çalışanlarının günlük yevmiyeleri vardır. Kişinin kabiliyetine ve gurubundaki konumuna göre bu yevmiye değişmektedir. Maaşları, üç ayda bir, bu süre içersinde çalıştıkları günlerin yevmiye tutarı verilirdi.⁹

Sanatkar başka bir yerde görevlendirilmemişse maaşını bizzat kendisi, ordu veya bir başka yerde vazifelendirilmişse bir vasıta ile alırdı.¹⁰ Ayrıca kendilerine iş verildiğinde tekrar ücret ödenmekteydi. Ulufeleri, Topkapı Sarayı ikinci avlusundaki, günümüze intikal

⁵ Önder KÜÇÜKERMEN, "Ehl-i Hiref: Topkapı Sarayındaki Ustalar" *Antiques TOMBAK, Âsar-ı Antik Piyasa Koleksiyonu*, Kasım-Aralık 1994, s. 36.

⁶ Rıfki Melül MERİÇ, *Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1953: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s. VI; Filiz ÇAĞMAN, "Mimar Sinan Döneminde Sarayın Ehl-i Hiref Teşkilatı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, İstanbul 1988, İş Bankası Yayınları, s.74; Hülya TEZCAN, "Saray Nakkaşhanesinin Erken Resim Programına Göre Hazırlanmış Türk Kumaş ve İşlemeleri" *9.Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*, Ankara 1995, Kültür Bakanlığı Yayınları, c.III, s. 321; Süleyman KIRIMTAYIF, *XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996, s. 10.

⁷ İ. H. UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, Türk Tarihi Kurumu, s. 462.

⁸ Meriç, a.g.e., s. 9

⁹ Meriç, a.g.e., s. VII; Çağman, a.g.m., s. 74.

¹⁰ Meriç, a.g.e., s. VII.

edememiş eski divanhane olarak isimlendirilen yerde bölüğün kethüdası veya başı çağırılarak verilirdi.¹¹

Ehl-i hiref mensubları Ramazan¹² ve Kurban bayramlarında, düğünlerde, kasır, sahilsaray, cami inşasında saraya oda ve daire ilave esnasında veya müteakiben, titizlikle yaptıkları eserlerini padişaha takdim ederlerdi. Padişah da bu hediyeler karşılığında sanatkarlarına büyük paralarla ödüllendirir, yevmiyelerini arttırırdı.¹³ Kanuni dönemine ait, padişaha takdim edilen eserlerin sanatkarı ve aldığı karşılıkları bulunduğu üç belge Uzunçarşılı ve Meriç tarafından yayınlanmıştır.

B. 1796 TARİHLİ EHL-İ HİREF DEFTERİNE GÖRE SARAY SANATKARLARI

1796 tarihli defter Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde D 9614/13 numaraya kayıtlıdır. Daha çok siyakat yazı türü ile yazılan ehl-i hiref defterlerinin rika ile yazılan nadir defterlerdendir. Defter toplam 12 sayfa halindedir. Defter “*defter-i mevâcib-i hademe-i ehl-i hiref der vâcib-i recec sene 1211*” şeklindeki kayıtle başlamaktadır. İfadede geçen *recec* kelimesi Hicri takvimdeki Rebû'l-Ahir, Cemâziye'l-Evvel, Cemâziye'l-Ahir aylarının kısaltılmış şeklidir. Üç aylık bir süreyi içeren tarih miladi olarak 4 Ekim-30 Aralık 1796 tarihlerini kapsamaktadır.

Defterde sanatkarların ismi yazılırken herhangi bir sıra numarası verilmemiştir. Eğer grupta beş ve beşten daha az sayıda sanatkar varsa tek satır, beşten fazla ise bir beşli satırlar halinde yazılmıştır. Bazı gruplarda görülen ser, grup başı, kethüda da grup başının yardımcısıdır. Defterde yer alan gruplar, sanatkarları ve aldıkları yevmiyeler şu şekildedir.

¹¹ Çağman, a.g.m., s. 74.

¹² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 65

¹³ Rıfki Melül MERİÇ, “Bayramda Padişahlara Hediye Edilen Sanat Eserleri ve Karşılıkları”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, c.I, s. 764.

1. Cemâat-i Kâtibân-ı Kütüb

Kitap yazarların, bir diğer ifadeyle hattatların bulunduğu bölüktür.¹⁴

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret¹⁵</i>
1	İsmail veled-i Abdulhamid	8
2	Mehmed Nuri Esed ibn-i Abdurrahman	12

2. Cemâat-i Mücellidân-ı Hâssa

Cilt yapanların, mücellidlerin çalıştığı bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Mücellid:</i> Hânif Ali	11
2.	Sa'd Mehmed Bedreddin veled-i Derviş Sâlih	4,5

3. Cemâat-i Mürekkepciyân-ı Hâssa

Mürekkepçilerin görev aldığı bölükte 1 kişi görev yapmıştır.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Derviş Mehmed Osman İstanbul	3

4. Cemâat-i Külâhdüzân-ı Hâssa

Külâh, muhtelif şekilleri olmakla birlikte en tanınmış beyaz keçeden ucu sivri şekilli olan, sade olarak kullanıldığı gibi üzerinde sarık sarmak suretiyle de kullanılan başlık olarak¹⁶ tanımlanabilir. Külâh yapımını üstlenen bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
--	------------------------	---------------------

¹⁴ Ehl-i Hiref katipleri için bkz. Hilal KAZAN, *Ehl-i Hiref Defterlerinde Kâtipler (Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

¹⁵ Guruş

¹⁶ M. Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, Milli Eğitim Basımevi, c. II, s. 328

1.	<i>Ser Kûlahdûz:</i> Mehmed Emin veled-i Ahmed	8,5
2.	İbrahim veled-i İbrahim Şehrî	2
3.	Ahmed veled-i Mustafa	2
4.	Ali bin İsmail	2
5.	Seyyid İbrahim ibn-i es-Seyyid Ali	2

5. Cemâat-i Keçeciyân-ı Hâssa

Keçe ve keçe ürünlerinin imalatı ile uğraşan gruptur.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Mehmed Emin b. Ahmed	2
2.	Mustafa b. El-Hâc Hüseyin İstanbul	2

6. Cemâat-i Zerdüzân-ı Hâssa

Zerdüz, haddeden geçirilmiş altın, gümüş, tel işleyen kişi, sırmacı veya bunlarla işlenmiş anlamına gelmektedir¹⁷. Sırma işleri ile uğraşan bölüğün defterde ismi olmasına karşın çalışması yoktur.

7. Cemâat-i Nakkâşân-ı Hâssa

Ehl-i hiref teşkilatında en çok araştırılan bölük nakkaşlar bölüğüdür. Bu konudaki en kapsamlı araştırma hiç şüphesiz Rıfkı Mezûl Meriç'in vesikalara dayalı olarak yapmış olduğu çalışmadır.

Teşkilatın en önemli bölüklerinden olan nakkaşlar, saraya ait nakış sanatı ile ilgili her türlü işi yapmakla yükümlüydüler. Ressamlar, siyah kalemler, müzehhipler, musavvirler, şebihnüvisler (portreciler), meclisnüvisler (minyatür kompozisyonunun planını hazırlayanlar), tarrahtarlar (özellikle bahçe resimleri yapanlar), renkzenler, duvar nakkaşları nakkaşlar cemaatinin kapsamında ele alınmaktadır¹⁸

¹⁷ Ziya ŞÜKÜN, *Farsça-Türkçe Lugat*, İstanbul 1984, Milli Eğitim Basımevi, c. II, s. 1066; Pakalın, a.g.e., c. III, s. 654; Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul 1992, Çağrı Yayınları, s. 684.

¹⁸ Meriç, a.g.e., s. VII; Filiz ÇAĞMAN, "Saray Nakkaşhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler" *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya*, Byy 1989, Sandoz Kültür Yayınları, s. 35; Nureddin SEVİN, "Ottomen Court School Which Also Trained

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Nakkâş</i> : Veli veled-i Ali	10,5
2.	Salih veled-i Ali	2,5
3.	Mustafa ibn-i Osman	2,5
4.	Halil Velî İstanbul	2,5
5.	Seyyid Süleyman bin Osman	2,5
6.	Süleyman Ali Za'feranbolî	2
7.	Yusuf İbrahim Kayseriyye Müteveffa (vefat etti)	3
8.	İbrahim veled-i Yusuf	3

8. Cemâat-i Gazzazân-ı Hâssa

Gazzazân Pakalın tarafından ipek işleyen terziler¹⁹ olarak açıklanmıştır.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Gazzâz</i> : Mustafa bin el-Hâc Hasan	12,5
2.	<i>Kethüdâ-i Gazzâz</i> : Salih veled-i Ahmet Üsküdar	4
3.	İsmail veled-i İsmail	2
4.	Hacı Mustafa bin Mehmed	2
5.	Hasan veled-i Mustafa	2
6.	Ahmed veled-i Hacı Ahmed	2
7.	Mehmed bin Mehmed	3
8.	Hasan Mustafa Çeharşenbe	2

Hundreds of Artist Between The Fifteenth And Nineteenth Centuries” *Atti Del Secondo Congresso, Internazionale D. Arte Turca Venezia*, Settemire 1963, S. 235-243 Napoli 1965: Istituto Universitorio orientale Seminario D. Turcologia, s. 240.

¹⁹ Pakalın, a.g.e., c. I, s. 655.

9. Cemâat-i Zergerân-ı Hâssa

Kuyumcuların bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Zerger: İsmail Ağa Hane-i Seferli-i Sâbık	13
2.	Kethüdâ-i Zerger: Ali Serdar Saray-ı Atik Ma'mûre	6
3.	Seyyid Hüseyin veled-i Osman	5
4.	İbrahim ibn-i Abdullah	3
5.	İbrahim Abdullah	2
6.	Ahmed bin Rüstem	2
7.	İbrahim ibn-i Ömer	2
8.	İbrahim bin Mehmed	2
9.	Memiş ibn-i Abdullah	2

10. Cemâat-i Serrâcîn-i Rahtahâ-i Enderûn

Saray atlarının eğer, koşum gibi levâzım²⁰ ihtiyacını karşılayan bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Serrâc: Seyyid Ahmed veled-i Yusuf	4

11. Cemâat-i Saatçıyân-ı Hâssa

Saatçilerin bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Saatî: Ömer bin Ebu Bekir	28,5
2.	Kedhüdâ-i Saatî: El-Hâc İbrahim bin Mehmed	2

²⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 660, 714

12. Cemâat-i Sorgûciyân-i Hâssa

Sorguç, serpuşların ön taraflarına takılan muhtelif süslerdir. Beyaz veya siyah tüyden, balıkçıl tüyünden, kıymetli mücevherlerden olurdu. Sorguç padişahlar tarafından hükümdarlara hatta kadınlara verilir. XIX. asır başlarında ilk Osmanlı elçisi olarak Londra'ya giden Ağah Efendi'nin götürdüğü hediyeler arasında sorguç da vardı. Bu sorguçlardan biri kraliçeye diğeri kızına verilmişti.²¹

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Sorguçî</i> : Ahmed veled-i Mahmud	4
2.	Mehmed veled-i Mahmud	2,5
3.	Abdullah Ali	2
4.	Mehmed veled-i Ahmed	2
5.	Seyyid İsmail Mehmed İstanbul	2

13. Cemâat-i Hakkâkân-i Hâssa

Hakkakların üretim yaptığı bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Hakkâk-ı Hâssa</i> : Mehmed Resmî	8,5
2.	Mehmed Hakkı bin Yahya	2
3.	Resmî veled-i Mehmed	2

14. Cemâat-i Sikkekünân-ı Hâssa

Darphanede para ve madalya kalıbı yapan sanatkarlardır. Hazırlanan kalıplar darphanenin teksir hanesine verilir, orada çoğaltılan kalıplarla para ve madalya basılırdı.²²

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Sikke ve ser tamgâ'</i> : Abdülbâki Mustafa velediş	22
2.	Halil Eyyüb	13

²¹ Pakalın, a.g.e., c. III, s. 258.

²² Pakalın, a.g.e. c. III, s. 220.

3.	Süleyman veled-i Mehmed	9
4.	İbrahim veled-i Eyyüb	9
5.	Ahmet Mehmed	9,5
6.	Mustafa veled-i Mehmed	15
7.	Abdî veled-i İsmail	4
8.	Mehmed veled-i İbrahim	4
9.	Tahir veled-i Ahmed	4
10.	Es-Seyyid Abdurrahman veled-i Nu'man	5
11.	Mehmed veled-i Hüseyin	3
12.	Mustafa bin Süleyman	5
13.	Mehmed Arif bin Abdülbâkî	4

15. Cemâat-i Zernîşânyân-ı Hâssa

Kılıç vesaire üzerine kakma altınla yazı türü işleme yapan²³ sanatkarların bölüğüdür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Seyyid Mehmed Emin bin Hasan	2

16. Cemâat-i Kündekârân-ı Hâssa

Kündekari tarzında ince işler yapan marangozlar bölüğüdür.²⁴ Bu kelimeyi kende-kârân şeklinde okumak da mümkündür. Bu takdirde oymacı veya kalemkârlar anlamına gelir.²⁵

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Kündekâr: Mehmed bin Abdullah	4
2.	Abdullah veled-i Abdullah	2
3.	Osman Hasan Hâlî Dere	2

²³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 674

²⁴ C. E. ARSEVEN, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1975, Milli Eğitim Basımevi, c. III, s. 1195.

²⁵ Pakalın, a.g.e. c. II, s. 242; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 463.

17. Cemâat-i Postindüzân-ı Hâssa

Kürk ve kürk ürünleri ile uğraşan²⁶ bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Postindûz: El-Hac Ahmed Ağa	12
2.	Mustafa Mehmed	8,5
3.	Ahmed Mustafa Veledeş	2
4.	Hasan Abdullah	2
5.	Abdülbâki Mustafa	3,5
6.	Mehmed Emin veled-i Mehmed	2
7.	İsmail veled-i İbrahim	2
8.	Ali veled-i Hasan	2
9.	Mustafa veled-i Murad	2
10.	Halil veled-i Mehmed	2
11.	Mehmed veled-i Osman	3
12.	Süleyman veled-i el-Hâc Mustafa	2
13.	Selim Mehmed	2
14.	Selim bin Mehmed	2
15.	Selim bin Mehmed-diğer	2
16.	Mehmed Emin bin Hamza	2
17.	Ali bin İbrahim	2
18.	Ali ibn-i Osman	2
19.	Abdullah bin İsmail	2

20. Cemâat-i Şimşirgerân-ı Hâssa

Kılıç ustalarının bulunduğu bölüktür.²⁷

²⁶ Pakalın, a.g.e., c. II, s. 708.

²⁷ Uzunçarşılı, a.g.e, s. 463.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Şimşirger</i> : Osman veled-i İshak	6
2.	Mehmed Hasan	7
3.	Mehmed Ahmed	5
4.	Seyyid Mehmed veled-i Osman	6
5.	Osman veled-i Hüseyin	5
6.	Osman veled-i Mehmed	4
7.	Mustafa bin Hasan	4
8.	Mustafa veled-i Ahmed	3,5
9.	İsmail veled-i Hasan	3
10.	Seyyid Sâdık ibn-i Mehmed	3
11.	Abdî veled-i Ahmed	2,5
12.	Veli veled-i Abdullah	2

21. Cemâat-i Niyamgerân-ı Hâssa

Kılıç, hançer, bıçak gibi aletlere kın yapanların bölüğüdür.²⁸

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	El-Hâc Mehmed veled-i İbrahim	2

22. Cemâat-i Zırhçıyân-ı ve Kundakçıyân-ı Hâssa

Zırh ve tüfekler için kundak üretimi yapan sanatkarların gurubudur.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Kundâgî</i> : İsmail veled-i İbrahim	3
2.	Diğer veled-i Osman	2
3.	Hüseyin veled-i Mehmed	3,5
4.	Mehmed Saîd Lutfullah	2

²⁸ Pakalın, a.g.e., c. II, s. 701.

23. Cemâati Kârdgerân-ı Hâssa

Saray bıçakçılarının bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Kârdger: Mehmed veled-i Ali	13
2.	Kethüdâ-i Kârdger: Salih İbrahim	5
3.	Mehmed Ömer	7
4.	Hüseyin veled-i Ahmed	3
5.	Mustafa bin Mustafa	3
6.	Halil veled-i Abdî	3
7.	Mustafa Mehmed	2

24. Cemâat-i Kemangerân-ı Hâssa

Yaycılarının bulunduğu guruptur.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Kemanger: Mehmed Sadık İbrahim	13,5
2.	İsmail Mehmed	2
3.	Abdullah Mehmed	2
4.	Mehmed Arif veled-i Mustafa	2
5.	Veli bin Hasan	2
6.	Abdullah ibn-i İbrahim	2
7.	İbrahim Mustafa	2
8.	Abdî veled-i Mehmed	2

25. Cemâat-i Tirgerân-ı Hâssa

Padişahlarla saray halkının kullanacağı oklarla yabancı hükümdarlara hediye edilecek okları yapan cemaattir.²⁹

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
--	------------------------	---------------------

²⁹ Pakalın, a.g.e. c. III, s. 508.

1.	İbrahim Mâhir	6,5
2.	İshak veled-i Mehmed Veledeş	3
3.	İbrahim İsmail	2
4.	Mehmed Hüseyin Emet	2
5.	Mehmed veled-i Resül	2,5
6.	Salih veled-i Hüseyin	2,5
7.	Mustafa veled-i Mustafa	2
8.	Osman veled-i Ahmed	2
9.	Mustafa ibn-i İbrahim	2
10.	Abdurrahman bin İbrahim	2

26. Cemâat-i Siperdüzân-ı Hâssa

Kalkan üretimi ile uğraşan bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Veli veled-i Hasan	2
2.	Ömer bin İbrahim	2

27. Cemâat-i Kazganyân-ı Hâssa

Kazancıların bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Kazgânî: İsmail veled-i Hacı Süleyman	7,5
2.	Kethüdâ-i Kazgâni: Seyyid Mustafa Ali	5,5
3.	Mustafa ibn-i Ahmed	3,5
4.	Ahmed bin el-Hâc Süleyman	3
5.	Hasan bin Süleyman	2
6.	El-Hâc Mustafa bin Abdullah	2

28. Cemâat-i Kâliciyân-ı Hâssa

Halıcıların yer aldığı ekiptir³⁰.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ali bin Mehmed	2
2.	Ali bin Hüseyin	2

29. Cemâat-i Çilingerân-ı Hâssa

Çilingirlerin bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	İsmail Nâm	4
2.	Seyyid Mehmed veled-i Ahmed	2
3.	Es-Seyyid Yakub bin Mehmed	3
4.	Seruye veled-i Fârka	2

30. Cemâat-i Nalçeciyan-ı Hâssa

Na'lçe sözlükte kaba kundura ve çizmelerin altına daha fazla dayanması için yerleştirilen demir parçası³¹ olarak tanımlanmıştır.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ömer Ali	2
2.	Ali bin Ömer	3

31. Cemâat-i Dimeşkigerân-ı Hâssa

Şam işi yapanların bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Mehmed Arif Mustafa İstanbul	2

³⁰ Saray halıcıları hakkında geniş bilgi için bkz.Bilge ÇETİNTÜRK, "İstanbul'da XVI. Asır Sonuna Kadar Hassa Halı Sanatkarları", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, s. 715-731.

³¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1364.

32. Cemâat-i Saztırâşân-ı Hâssa

Lugatta saz hasır anlamına geldiği gibi her türlü çalgı için genel isim olarak da ifade edilmektedir.³² 1526 tarihli defterdeki isimlerden bazılarının lakabının Tanburacı, Kopuzi çalgı aletiyle ilgili olması saztırâşânın çalgı aleti yapanlar olarak düşünmenin daha uygun olacağını göstermektedir. Grubun isminin yer aldığı defterde sanatkarı yoktur.

33. Cemâat-i Neccârân-ı Hâssa

Marangozların bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ahmed veled-i Zekerıyyâ	7
2.	Ahmed Hasan	7,5
3.	Abdullah Mustafa	2,5
4.	Seyyid İsmail Mehmed	2,5
5.	Mustafa Abdullah	2

34. Cemâat-i Camgerân-ı Hâssa

Camcılarının bulunduğu gruptur.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Lütfullah bin Halil	3
2.	Lütfullah Nâm	2

35. Cemâat-i Hırrâtûn-ı Hâssa

Çıkırcıların, ağaçtan çıkırcık ve buna benzer eşyalar yapan doğramacıların³³ bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Es-Seyyid Ahmed veled-i Hacı Yusuf	2

³² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 798.

³³ Şemseddin Sami, s. 526, 576.

2.	Halil veled-i Ali	2
----	-------------------	---

36. Cemâat-i Mûzeduzân-ı Hâssa

Saraya çizme dikenlerin bulunduğu bölüktür.³⁴

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Mûzei:</i> Mehmed veled-i Hüseyin	9
2.	<i>Kethüdâ-i Mûzei:</i> Sarı Mehmed veled-i Hüseyin	7
3.	Ahmed veled-i Abdurrahman	4
4.	İsmail Mustafa	2
5.	Mustafa bin Abdullah	5
6.	İbrahim bin Ahmed	2
7.	İbrahim bin Mustafa	2
8.	Halil ibn-i Hacı Ahmed Mercan	3
9.	Mehmed Emin	2
10.	Hasan ibn-i Hüseyin	2

36. Cemâat-i Debbâğîn-i Hâssa

Deri işleyenlerin bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	<i>Ser Debbâğ:</i> Mehmed veled-i Mustafa	2
2.	<i>Kethüdâ-i Debbâğ:</i> Hafız Ahmed bin Mustafa	3
3.	Veli bin Hatarlar Yiğidi	2
4.	Hüseyin veled-i İbrahim	2
5.	Hâfız İbrahim bin Hacı Mehmed	2
6.	Mustafa bin Ali	2
7.	Ahmed bin Mustafa	4

³⁴ Pakalın, c. II, s. 588.

8.	Hüseyin Osman	2,5
9.	Ömer ibn-i Hasan	2
10.	Salih veled-i Ahmed	2
11.	Hasan bin Mehmed	2

37. Cemâat-i Kemhâbâfân-ı Hassa

Kemha (bir çeşit ipek kumaş) dokuyanların bulunduğu bölüktür. Kemhabâfân'ın üretmiş olduğu kumaşlar muhtemelen saraya bağlı olup da ehl-i hiref grubu dışında yer alan *hayatîn-i hâssa* yani saray terzileri tarafından işlenmiştir.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Kemhâi: Ebu Bekir	10
2.	Ebu Bekir	2
3.	Arif Mehmed İbn-i Bekir	2

38. Cemâat-i Simkeşân-ı Hâssa

Sim, gümüş anlamına geldiği gibi altın, gümüş, bakır gibi madenlerden örülmüş tel anlamına da gelmektedir.³⁵ Simkeş, haddeden sadece gümüş tel çeken sanatkar³⁶ anlamına geldiği gibi altın ve gümüş tel çeken sanatkarlar için de kullanılmıştır.³⁷

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Simkeş: Salih Ağa	9
2.	Kethüdâ-i Simkeş: Hüseyin bin İbrahim	3,5
3.	Seyyid el-Hâc Mustafa	2
4.	Mahmud Yevm	2
5.	İsmail Yevm	2

³⁵ Şükün, a.g.e., c. II, s. 1254.

³⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 759.

³⁷ Pakalın, a.g.e., c. III, s. 227.

39. Cemâat-i Zerkûbân-ı Hâssa

Altın döven, altın tozu yapan³⁸ sanatkarların bulunduğu bölüktür. Altın varak olarak ya da toz halinde tezyinatta sıkça kullanılan değerli maddedir. Bu nedenle zerkûbanın altın tozu ve varakları nakkaşlar için ürettiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Zerkûb: Osman bin Mehmed	2
2.	Kethüdâ-i Zerkûb: Mehmed bin Abdullah	2
3.	Abdî ibn-i İsmail	2
4.	Emin bin Osman	2

40. Cemâat-i Abây-ı Bâfân-ı Hâssa

Aba dokuyanların bölüğüdür. Defterde ismi yer almasına karşın çalışını yoktur.

41. Cemâat-i Buhurciyân-ı Hâssa

Sarayın güzel koku ihtiyacını karşılayan bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Mustafa Mehmed	26
2.	Mustafa bin Ahmed	4
3.	İsmail bin Süleyman	21,5
4.	İsa ibn-i Osman	9
5.	Abdullah bin İsmail	2

42. Cemâat-i Cerrâhîn-i Hâssa

Cerrahların bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Mustafa Mustafa Veledeş	31

³⁸ Pakalın, a.g.e., c. III, s. 655.

2.	Ali veled-i Mustafa	7,5
3.	Seyyid Ahmed bin Seyyid Mehmed	11
4.	Hacı Mehmed bin el-Hâc İsmail	16,5
5.	Ali Tahir bin Abdullah	34,5
6.	Yusuf veled-i Mustafa	9
7.	Mustafa veled-i Mehmed	12,5
8.	El-Hâc Halil veled-i Mustafa	11,5
9.	Hayrullah veled-i İbrahim	3
10.	Hüseyin veled-i Mustafa	15,5
11.	Mehmed Said bin Halil	15
12.	Mustafa Seyyid bin Seyyid el-Hâc Ahmed	13
13.	Mehmed Mustafa	10
14.	Ârif ibn-i Ahmed	3
15.	Mehmed ibn-i Ali	10,5
16.	Seyyid Hüseyin bin Seyyid Mehmed	11,5
17.	Süleyman İbrahim Halîfe	4
18.	Yakub Halîfe	5
19.	Mehmed veled-i Ahmed	12,5
20.	Ali Efendi bin Ömer	10
21.	Abdullah Mehmed Kâsım	3
22.	Mehmed Emin bin Molla Ahmed	3
23.	Süleyman Halîfe bin İbrahim	3
24.	Seyyid Mehmed bin İbrahim Kasım	3,5
25.	Faysal ? bin Halil	5
26.	Ömer Vâhid ibn-i Mehmed	3
27.	Mustafa el-Hâc bin el-Hâc Ahmed	3
28.	İbrahim bin Mahmud	3
29.	Süleyman bin Osman	3

30.	Seyyid Ahmed bin Süleyman	2,5
31.	Süleyman Seyyid bin Seyyid Abdullah Boğaz Hisarî	2,5

43. Cemâat-i Kehhâlân-ı Hâssa

Göz hekimlerinin³⁹ bulunduğu bölüktür.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Muhammed Halîfe	3

44. Cemâat-i Çerağcıyân-ı Hâssa

Kandilcilerin⁴⁰ bulunduğu bölüktür

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ser Çerağî: Mehmed bin Hüseyin	6
2.	Çerâğ-ı Sâbık: Hacı Osman bin Ömer	13
3.	Süleyman ibn-i İbrahim	2
4.	Mustafa veled-i Ahmed	2
5.	Ahmed Abdullah	2
6.	Süleyman Seyyid bin Hacı Ahmed	2

45. Cemâat-i Keştigerân-ı Hâssa

Keşti Farsça'da, gemi, keştiger gemi yapan anlamına gelmektedir.⁴¹ Pakalın küştigere terimini saraydaki marangoz sanatkarlar olarak açıklamıştır.⁴² Marangozların neccaran bölümünde olduğunu düşünürsek, bu bölümün saray kayıklarıyla uğraşan sanatkarlar olduğunu söylemek daha uygun olacaktır. Sayının az olması kayık yapımından öte bakım işi ile uğraşanların çalıştığı grup olabilir.

³⁹ Pakalın, a.g.e., c. II, s. 237.

⁴⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 507.

⁴¹ Şükün, a.g.e., c. III, s. 1542.

⁴² Pakalın, a.g.e., c. II, s. 345.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Ömer ibn-i Osman	2,5

46. Cemâat-i Bûlbûlciyân-ı Hâssa

Saraya bağlı ehl-i hiref dışında avcı kuşlarının eğitimi ve bakımı ile uğraşan atmacacıyân-ı hâssa denilen bir grup bulunmaktadır. Bûlbûlciyân'ın güzel sesli kuşların eğitimi ve bakımı ile uğraşan bölük olması muhtemeldir.

	<i>Sanatkarın ismi</i>	<i>Aldığı ücret</i>
1.	Abdullah bin İsmail	14

C. DEĞERLENDİRME

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde D 9614/13 numaraya kayıtlı 1796 tarihli defter, Osmanlı Saray ehl-i hiref teşkilatının son dönemlerine doğru tutulan kayıtlarındandır. Ehl-i hiref defterleri çoğunlukla siyakat yazı ve rakamlarla kaleme alınırken incelediğimiz defter rika ile yazılan nadir defterlerdendir. Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerine ait olan ehl-i hiref defterleri Topkapı Sarayı Müzesinde, XVIII. yüzyıla ait defterler ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Bulgar arşivinde yer almaktadır. Ancak incelediğimiz defter XVIII. yüzyılın sonuna ait olmasına karşın Topkapı Sarayı Arşivi'nde olması ilginçtir.

Osmanlı Devletinin ihtişamlı dönemine göre ehl-i hiref teşkilatının sayısında oldukça azalma vardır. Sözgelimi Topkapı Sarayı Arşivine 3410 numara ile kayıtlı 1650 tarihli defterde 492'si usta ve 149'u öğrenci olmak üzere toplam 641 çalışan sanatkara karşılık, 1796 tarihinde ise 230 sanatkar bulunmaktadır.

En yüksek yevmiye, 34,5 akçe ile cerrah Ali Tahir bin Abdullah'a verilmektedir. Onu 31 akçe ile cerrah Mustafa Mustafa Veledeş, 28,5 akçe yevmiye ile baş saatçi Ömer bin Ebu Ömer ve 26 akçe ile buhurcu Mustafa Mehmed takip etmektedir. Yevmiyelerin gurup içinde değişken olması, ücretin sanatkarın yaptığı işin özelliğine göre takdir edildiğini düşündürmektedir.

Bölükbaşı ve bölükbaşı yardımcısı her grupta bulunmamaktadır. Bölükbaşı olan gruplar şunlardır: Mücellidân, Külâhdüzân, Nakkaşân, gazzazân, zergerân, saatçiyân, sorguciyân, hakkakân, sikkekünân, künde-kârân, postinduzân, şimşirgerân, kundakciyân, kardgerân, kemangerân, mûzedûzan, debbağân,

kemhabâfân, simkeşân, zerkubân, çerağciyân. Bu gruplardan yalnız gazzazân, zergerân, saatçıyân, kardgerân, müzedûzân, debbağân, simkeşân ve zerkubân bölüklerinde kethüda bulunmaktadır. Bölüklerde ser ve kethüdanın bulunmasında herhangi bir ölçü saptanamamıştır. Sözelimi iki neferin yer aldığı saatçilerden Ömer bin Ebu Bekir baş saatçi, El-Hâc İbrahim bin Mehmed kethüda saatçidir. Buna karşılık 31 cerrahın bulunduğu bölükte ser ve kethüda unvanlı cerrah bulunmamaktadır. Bölükbaşı sanatkarların diğerlerine göre yüksek yevmiye almaları da söz konusu değildir. Bazı bölüklerde bölükbaşı sanatkardan daha yüksek yevmiye alan sanatkarlar bulunmaktadır. Sözelimi baş kılıç ustası Osman veled-i İshak 6 akçe alırken guruptaki diğer kılıç ustası Mehmed Hasan 7 akçe yevmiye almıştır.

سما عسرا جیدہ رحمہا: اندرون

محمد بن
نوح بن
محمد بن

عبد الله بن
موسى بن
علي بن
محمد بن
أحمد بن
إبراهيم بن
الشيخ

۱۹۷۱

۱۰۰

۱۰۰

۱۰۰

مطهر
ولد
محمد
۱۰

مجلس

محمد ولد
اسرائيل
ع

طاهر ولد احمد

السلام
عليكم ارحم
الرحمن
وآله

جامعہ اسلامیات حیدرآباد

الحمد لله
الذي هدانا لهذا
ما كنا لنهتدي لولا
هدى الله لنا
ولا لولا فضل
رحمة ربنا
والصلاة والسلام
على من لا نبي
بعد

محرم الحرام ۱۲۸۵

بسم الله الرحمن الرحيم

اسماء محمود بنو حبيب بن حاتم

اسد ولد
محمد ولد
صورتی
۱

اسد ولد
محمد ولد
صورتی
۲

عبد اللہ
محمد
۳

محمد ولد
احمد
۴

سمند
ابو بکر
محمد
۵

جماعتی نذر کرانت هضم

محمد بن عبد الله
عبد الله بن محمد
عبد الله بن عبد الله

عمادہ نظامت

محمد صادق
محمد صادق
محمد صادق

حاج بومستفایه و ذوالهولم

[illegible]

کرم - انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

جامعه کانون کرات مسم

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

جامعه کانون کرات مسم

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

جامعه کانون کرات مسم

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

جامعه کانون کرات مسم

انجمن

جامعه کانون کرات مسم

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

جامعه کانون کرات مسم

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن

انجمن